

Trends in terrorisme

Marianne van Leeuwen

De wereld is sinds medio september geconfronteerd met drie dramatische verschijningsvormen van terrorisme. Het is nauwelijks mogelijk een niet-controversiële definitie van terrorisme te geven, maar er zijn wel een aantal kenmerken te noemen. Sinds begin jaren tachtig ontwikkelt zich een nieuw soort ‘catastrofaal’ terrorisme waar de aanslagen van 11 september het voorlopig hoogtepunt van vormen. Bij plegers van catastrofaal terrorisme leeft de perceptie dat zij zich in staat van oorlog bevinden met een tegenstander in de vorm van een overheid met wie onderhandelen zinloos of zelfs volstrekt verwerpelijk wordt geacht. Het bestrijden van deze vorm van terrorisme roept nog vele vragen op.

Terrorisme in soorten

Het is 11 september 2001. Vier lijntoestellen stijgen op van verschillende luchthavens in de Verenigde Staten. Ze zullen hun normale bestemming nooit bereiken. Twee toestellen worden opzettelijk ingevlogen op de tweelingtorens van het Wereld Handelscentrum in New York. Met een derde toestel wordt het Pentagon, het Amerikaanse ministerie van Defensie, getorpedeerd. Het vierde toestel verdwijnt een tijdlang van de radar, maar al snel wordt zijn lot ook duidelijk: het is neergestort bij Pittsburgh. Uit mobiele telefoongesprekken die passagiers nog kunnen voeren voordat ze uit het leven worden weggerukt, uit gespreksflarden die nog zijn opgevangen bij de verkeerstoren en uit gegevens van de zwarte doos – de enige die tot nu toe is teruggevonden – kunnen de gebeurtenissen aan boord gereconstrueerd worden. In dit toestel heeft zich een worsteling afgespeeld tussen de kapers en passagiers. Zo is waarschijnlijk een aanslag op het Witte Huis voorkomen. Alle inzittenden van de lijntoestellen komen om, inclusief de ouders. Het aantal slachtoffers van de aanslagen op het Wereld Handelscentrum is niet precies te becijferen maar het gaat om zeker vijfduizend mensen. Bij de aanslag op het Pentagon komen nog eens bijna honderd mensen om het leven. De media leggen de aanslagen in New York en Washington (bijna) *live* vast; in de navolgende dagen worden deze beelden herhaald en herhaald en herhaald. De organisatoren van de aanslag melden zich niet. Maar al zeer snel wordt de conclusie getrokken dat de aanslagen het werk moeten zijn van leden van het beruchte Al Qaeda-netwerk, waar de Saoedische balling Osama Bin Laden een van de belangrijkste financiers en inspiratoren van is.

Eind september, begin oktober 2001. Onbekenden vullen postpakketten en brieven met poeder, aangelengd met antrax (miltvuur) sporen. Ze versturen de stukken via het postkantoor van Trenton, New Jersey. Onder de geadresseerden bevinden zich een uitgeverij van populaire bladen in Florida, een nationaal bekende journalist in New York, en een vooraanstaand democratisch lid van de federale Senaat in Washington. Enige tijd na aankomst van de fatale brief valt een eerste dodelijk slachtoffer van miltvuur: een fotograaf van de uitgeverij in Florida. De FBI behandelt het voorval met grote terughoudendheid. Maar een paar dagen later blijkt een naaste medewerker van de fotograaf ook in aanraking met antrax te zijn geweest, en er worden sporen gevonden op het toetsenbord van de computer in hun gezamenlijke werkkamer. Nu slaat de FBI groot alarm. Veel medewerkers van de uitgeverij worden getest op mogelijke besmetting met antrax; mogelijke slachtoffers krijgen bij wijze van voorzorgsmaatregel antibiotica toegediend. Als ook elders in het land, bij de journalist en in het kantoor van de senator, brieven met antraxsporen worden aangetroffen, wordt onmiddellijk grootschalig opgetreden. Het Capitool en aanpalende kantoren gaan dicht voor onderzoek en ontsmetting; de medewerkers van de postkamer van senator Daschle krijgen antibiotica. Bijna dertig van hen blijken daadwerkelijk besmet. De medewerkers van het

verder weg in Washington gelegen postdistributiecentrum waar veel van de landelijke post voor het Huis van Afgevaardigden en de Senaat langskomt, worden niet meteen gecontroleerd. Het ware beter geweest als dat wel was gebeurd, zo blijkt na ruim een week. Enkele medewerkers worden enkele dagen na de ontdekking van de poederbrief voor senator Daschle acuut ziek. Twee van hen overlijden aan antrax. De medische diensten betreuren het hevig dat ze het risico dat sporen ook uit gesloten post zouden kunnen ontsnappen niet op tijd hebben onderkend. Ze wijzen er terecht op dat ze dit nog nooit eerder hebben meegemaakt. In de loop van de maand oktober blijven antraxsporen opduiken, bijvoorbeeld in de postkamers van het Witte Huis, van verscheidene ministeries en het Hooggerechtshof, en in de post voor de Amerikaanse ambassade in Peru.

Elders in de Verenigde Staten en ver daarbuiten zijn intussen allerlei andere postpakketjes en brieven gevuld en verstuurd. Met wierookkorrels of met snoepjes die in de frankeermachine verpulverd zullen raken en onbedoeld als poeder zullen aankomen. Met kunstsneeuwvlokken, bij wijze van vroege kerstgroet. Maar ook met meel, peper en zout of poedersuiker en een dreigbrief: 'dit is een antrax-aanslag!' Ze worden bij heel uiteenlopende adressen bezorgd: trouwe klanten, een jarige geliefde, kennissen overzee, gehate klassenleraren, hinderlijke collega's, amoureuze rivalen, parlamentsgebouwen, ministeries. De publieke ongerustheid is groot. Gasmaskers zijn binnen de kortste keren uitverkocht bij de legerdumps. De fabrikant van geschikte antibiotica draait overuren. De medische diensten rukken frequent uit. Er volgen onderzoeken naar besmetting en distributie van medicijnen. Maar in bijna alle gevallen blijkt het te gaan om loos alarm. Per saldo blijft het aantal daadwerkelijke slachtoffers – god zij dank – heel gering. Visueel is deze brief-epidemie van aanslagen, pseudo-aanslagen en misverstanden gevangen in beelden van rijen ongeruste mensen in afwachting van een test, en daarnaast vooral van leden van onderzoeksteams in beschermende pakken. Ze lijken op grote buitenaardse insecten.

Of het nu om echte of nepaanslagen gaat, ze worden niet, of uitsluitend anoniem in de begeleidende brief, geclaimd of toegelicht. In enkele gevallen van loos alarm komt al snel vast te staan waar de brieven vandaan kwamen. De verzenders van wierook, snoep en 'sneeuwvlokken' melden zich, verschrikt over het door hen niet voorziene en niet bedoelde effect dat hun post teweeg heeft gebracht. Ook boosaardige 'grappenmakers' worden getraceerd en opgepakt. En om het flipperbaleffect nog te vergroten zijn ook al gevallen gemeld waarbij mensen mogelijk met opzet ten onrechte zijn beschuldigd van het versturen van miltvuurpost. Maar de verzenders van miltvuursporen zijn nog niet gevat. Amerikaanse woordvoerders sluiten betrokkenheid van Al Qaeda-leden niet uit maar kunnen deze ook niet bevestigen. Er zijn immers nog andere mogelijkheden. Buiten de Verenigde Staten wordt over zo'n mogelijk verband met Al Qaeda door officiële woordvoerders nauwelijks of niet gerept.

De wereld is sinds medio september geconfronteerd met drie dramatische verschijningsvormen van terrorisme. Of liever gezegd, van twee soorten terrorisme en van een met terrorisme vaak gepaard gaand verschijnsel. Wat is terrorisme, wat zijn zijn kenmerken? Maken we in deze maanden iets 'nieuws' mee, of juist de culminatie van ontwikkelingen die al een tijdlang gaande zijn? Moeten we onze definities van het begrip 'terrorisme' aanpassen? Of onze definities van 'oorlog'? Of beide? Dit zijn vragen die hier, aan de hand van de schokkende voorvallen van de afgelopen weken, worden aangesneden.

Definities en kenmerken

Het is nauwelijks mogelijk bouwstenen voor een definitie van terrorisme aan te dragen zonder in controverses verzeild te raken. Een belangrijke reden is dat het begrip niet waardevrij te maken valt. Het is negatief geladen. De bekendste controversie in dit verband is vervat in een cliché dat dezer dagen bij de vorming van een internationale coalitie tegen terrorisme maar al te actueel is: de terrorist van de één is de vrijheidsstrijder van de ander. De plegers van de

aanslag op de Duitse politiechef Rauter waren volgens veel Nederlanders vrijheidsstrijders en helden. Volgens de Duitsers waren het terroristen. In de jaren zestig zag bepaald niet alleen het Zuid-Afrikaanse regime het ANC als een terroristische organisatie. Hun meest prominente, gekerkerde leider was Nelson Mandela. Al voor de val van het apartheidsregime echter werd Mandela binnen en buiten Zuid-Afrika steeds meer geëerd als vrijheidsstrijder. Na de val van het regime verdiende hij in een ommezien internationaal en nationaal de reputatie van groot staatsman. Zo ver heeft de Palestijnse president Yasir Arafat het niet gebracht, maar het aantal critici dat hem nog steeds een terroristenleider noemt – een aanduiding die in het verleden stellig gegrond was – is wel opzienbarend geslonken in vergelijking met het begin van de jaren zeventig. Tot voor kort plachten nogal wat westerse commentatoren Tsjetsjeense gewapende opstandelingen te zien als vrijheidsstrijders. Nu is de Russische regeringsleider Poetin een voorname bondgenoot geworden in de antiterrorisme coalitie. Hij ziet de Tsjetsjenen als radicaal-islamitische terroristen en is ervan overtuigd dat zijn bondgenoten er net zo over moeten denken, zeker als hij kan bewijzen dat ze banden onderhouden met Osama Bin Laden en het Al Qaeda-netwerk. Deze Tsjetsjeense terroristen, zo stelt hij, moeten onschadelijk worden gemaakt. De Chinese machthebbers verwachten vergelijkbare mentale souplesse van hun nieuwe westerse partners ten aanzien van hun dissidenten. Een groot gevaar voor de westerse deelnemers aan de coalitie doemt hier op: hun geloofwaardigheid wordt aangetast door al te vergaande ‘veranderingen van inzicht’. Hoe wegen zij hun oude prioriteiten (van de bevordering van democratie en de bescherming van mensenrechten, bijvoorbeeld) af tegen de nu klemmend gevoelde noodzaak tot terrorismebestrijding?

Een andere klassieke controverse blijkt in het kader van de coalitievorming al even actueel: kunnen staten die hun eigen inwoners, hun burens of de wijde wereld proberen te tiranniseren en te terroriseren als terroristisch worden bestempeld? Deze discussie vergramt al jaren de besluitvorming over het leggen van de juridische basis voor internationale terreurbestrijding. Is Israël een terroristische staat? Of China? Of de Verenigde Staten? Of Noord-Korea? Of Irak? Het is allemaal verontwaardigd beweerd en even verontwaardigd ontkend, en intussen kwam er geen alomvattend VN convenant ter bestrijding van internationaal terrorisme.

Ik presenteer uit puur praktische overwegingen de volgende elementen als belangrijkste bouwstenen voor het begrip terrorisme:

1. Terroristen zijn niet-staatelijke organisaties. Zij hebben dikwijls staten als sponsors, en soms sponsoren zij staten (zoals naar verluidt het geval was in de verhouding tussen Osama Bin Laden en de Soedanese regering in de eerste helft van de jaren negentig), maar ze opereren hoe dan ook met een grote mate van bewegingsvrijheid en onafhankelijkheid. Aanslagplegers in dienst van een staat zijn geen terroristen maar een soort ambtenaren, of soldaten. Staten kunnen zich uitermate verwerpelijk gedragen, massaal mensenrechten schenden en zich schuldig maken aan misdaden tegen de menselijkheid. Als ze dat doen zouden ze op grond van internationaal recht moeten worden aangepakt. Toch moeten ze niet terroristisch genoemd worden, omdat dan het begrip terrorisme onhanteerbaar wordt opgerekt. ‘Loners’ kunnen als terrorist worden aangemerkt als hun beweegredenen – hoe pervers ze in onze ogen ook mogen zijn – ideëel zijn.
2. Terroristen proberen de politieke, maatschappelijke en/of religieuze orde te veranderen door gebruik van geweld of de dreiging daarmee. Klassiek zijn drie hoofdmotieven voor terrorisme: gedwarsboemd nationalisme, extreem-linkse of extreem-rechtse ideologieën, en religieus extremisme. Deze motieven kunnen in onderlinge combinaties voorkomen, bijvoorbeeld nationalisme en religieus extremisme. Te denken valt dan bijvoorbeeld aan radicaal-islamitische Palestijnse aanslagplegers. Terroristen zijn óf niet in staat hun tegenstander op vreedzame wijze te verslaan omdat die over veel meer machtsmiddelen beschikt en repressief optreedt, óf omdat

ze in wezen onpopulair zijn en bij democratische verkiezingen geen kans zouden maken. Individuen die doden om te doden zijn geen terroristen maar psychopaten. Individuen die 'voor de grap' nepaanslagen plegen zijn geen terroristen maar (strafrechtelijk te vervolgen) mispunten. Organisaties die onder het mom van ideële motieven bezig zijn met hun eigen materiële verrijking en verder nergens mee, zijn crimineel, niet terroristisch. In de praktijk zullen dergelijke onderscheiden overigens niet altijd messcherp te maken zijn.

3. Terroristen strijden met gesloten vizier. Ze dragen geen uniform, hebben geen lidmaatschapskaart, zijn niet in staat grondgebied van de tegenstander bezet te houden, laat staan te veroveren. Hun natuurlijke strijdterrein is de (grote) stad. Hun aanvalstactiek is de verrassing en de snelle aftocht, en de demoralisering veeleer dan het fysiek verslaan van de tegenstander.
4. Terroristen ontlenen hun inspiratie dikwijls aan een centrale leiding of leider. Tegelijkertijd opereren ze traditioneel in kleine eenheden (cellen), om bij ontdekking de risico's van het oprollen van de hele organisatie zo klein mogelijk te houden. Door de opkomst van moderne communicatiemiddelen als mobiele telefonie en internet kunnen de cellen onderling en met de centrale leiding op de achtergrond makkelijk ook op afstand contact houden, en gelegenheidssamenwerkingsverbanden aangaan. Dat verschijnsel van wisselende contacten en combinaties wordt in de Engelse vakliteratuur aangeduid als een *all-channel* netwerk. Niettemin: het gedecentraliseerd opereren van terroristen is een oud, geen nieuw verschijnsel.
5. Traditioneel streven terroristen niet alleen naar het demoraliseren van hun tegenstander, maar minstens evenzeer naar het winnen van publieke sympathie voor hun zaak. Zachtzinnigheid is daarbij uiteraard geen opvallend kenmerk geweest, maar grote willekeurige moorddadigheid zeker ook niet. Al te afschrikwekkend willen ze meestal niet worden. Terroristen hebben regelmatig medewerking van de media gezocht, om hun aanslagen te kunnen opeisen en toe te lichten, en in onderhandeling te kunnen treden met 'de tegenpartij' over tamelijk concrete en navolgbare eisen.

Oud of nieuw? Terrorisme of oorlog?

Terug naar de kenmerken van de aanslagen van de afgelopen maand. Ten eerste de aanslagen op New York en Washington van 11 september. Hun ongekeerde omvang, en daarnaast ook het schrille contrast tussen de duizenden doden en de uiterst simpele middelen waar de suïcidale daders zich van bedienden, hebben de indruk doen postvatten dat het hier om een nieuw soort terrorisme gaat. Toch is deze indruk waarschijnlijk niet juist. Al vanaf het begin van de jaren tachtig heeft zich naast het net met heel grove kwast geschetste traditionele terrorisme een nieuwe vorm ontwikkeld, die kortweg kan worden aangeduid als 'catastrofaal'. Wezenlijke kenmerken van catastrofaal terrorisme: daders streven kennelijk naar een hoog aantal dodelijke slachtoffers. Ze nemen nauwelijks of niet de moeite hun aanslagen op te eisen of er per voorval concrete eisen aan te verbinden. Wat doelwitselectie betreft: beroep, sekse, leeftijd, nationaliteit of religieuze gezindheid van de beoogde slachtoffers lijken niet erg ter zake te doen voor de aanslagplegers. In dat opzicht opereren ze met een grote mate van willekeur. Materieel hebben echter tot nu toe bijna alle doelwitten in de catastrofale categorie Amerikaanse economische of militaire macht in de wereld gesymboliseerd.

De bekendste voorbeelden zijn: de aanslagen op Amerikaanse en Franse marinierskazernes in Beiroet, begin jaren tachtig; het doen exploderen van een Amerikaans lijntoestel boven Lockerbie, Schotland, in december 1988; de eerste aanslag op het WTC van New York uit 1993 (en de meteen daarop geplande maar verijdelde aanslagen op New Yorkse verkeersaders); de aanslag met zenuwgas op de Japanse metro van 1995; de aanslag op het Murrah Federal State Building in Oklahoma City, ook van 1995; de aanslagen op woonkwartieren van Amerikaanse militairen in Saoedi-Arabië van 1996; de aanslagen op de

Amerikaanse ambassades in Nairobi en Dar es Salaam van 1998; de aanslag op de Amerikaanse oorlogsbodem *Cole* van 2000; en de aanslagen op New York en Washington van september 2001. De meeste, maar niet al deze aanslagen zijn naar alle waarschijnlijkheid of met zekerheid toe te schrijven aan daders met een radicaal islamitische achtergrond. De Lockerbie daders hadden die achtergrond waarschijnlijk niet. Van de aanslagen van 1995, in Tokio en Oklahoma City, staat met zekerheid vast dat ze geen radicaal-islamitische achtergrond hadden. De aanslag in Tokio was in twee opzichten afwijkend van de andere in de rij: de daders gebruiken een niet-conventioneel wapen, en de beoogde slachtoffers waren, naar verluidt, vertegenwoordigers niet van de Amerikaanse maar van de Japanse overheid.

Wat hebben deze aanslagen met elkaar gemeen behalve de kennelijke opzet tot massale dodelijkheid? Niet een gemeenschappelijke religieuze achtergrond, maar wel de perceptie bij de daders dat zij zich in staat van oorlog bevinden met een tegenstander in de vorm van een overheid met wie onderhandelen zinloos of zelfs volstrekt verwerpelijk wordt geacht. Het gaat ze niet per aanslag om publieke aandacht of losgeld of vrijlating van gevangen medestanders. Ze voeren een totale oorlog tegen een militair oppermachtige vijand die, zo menen zij, tegelijkertijd moreel peilloos inferieur is en vooral ook daarom uiteindelijk wel zal moeten verliezen. Ze voelen tegenover deze vijand niet de behoefte elke oorlogshandeling apart toe te lichten.

Voor de radicaal-islamitische aanslagplegers is deze stelling verhoudingsgewijs het minst moeilijk te onderbouwen. Osama Bin Laden heeft meermalen tegenover westerse media uitgelegd dat hij en zijn aanhangers verwickeld zijn in een Heilige Oorlog tegen de ongelovigen die islamitische heilige grond bezet houden of overheersen. De Verenigde Staten dus, die immers sinds 1990 troepen gelegerd houden in Saoedi-Arabië, nabij de heilige plaatsen Mekka en Medina, en Israël, dat in de visie van Bin Laden heerst over islamitisch land en, toppunt van aanstotelijkheid, over de Heilige plaats Al Quds (Jeruzalem). Zo moeilijk als deze gedachtegang te doorgronden lijkt voor veel westerlingen, en zeker voor veel Amerikanen, zo begrijpelijk is zij voor veel moslims, al verwerpen die in grote meerderheid de handelingen die Bin Laden en zijn aanhangers er aan verbinden. Het is in dit verband van betekenis dat Al Qaeda zo'n internationaal gezelschap is – ook op zich een verschijnsel dat andere terroristische organisaties niet kennen. Maar ook de christelijk opgevoede Timothy McVeigh, pleger van de aanslag op het Murrah-gebouw, beschouwde zichzelf als een soldaat, eenzaam in oorlog met de door hem tot op het bot gehate federale Amerikaanse overheid. McVeigh voelde zich een Amerikaanse patriot. Hij diende tijdens de oorlog tegen Irak en onderscheidde zich daarbij door moedig optreden. In deze zelfde tijd echter raakte hij, aldus zijn biografen, vervreemd van het beleid van zijn superieuren. Hij had te doen met de slecht bewapende, bange Irakese voetsoldaten die hij overhoop moest schieten. Deze vervreemding groeide toen hij na thuiskomst werd geweigerd voor een elitekorps. De knop ging echt om door het controversiële en dodelijke optreden van de FBI tegen een separatistische leefgemeenschap in Waco waar McVeigh zich mee identificeerde. Hij kwam tot de slotsom dat de autoriteiten in Washington de vijand zijn van het Amerikaanse volk. Zijn aanslag op het federale overheidsgebouw in Oklahoma City was voor hem een oorlogsdaad.

Tenslotte heel kort de Japanse AUM-sekte. De leiding ging uit van de wenselijkheid van het Einde der Dagen, teweeg te brengen door een Derde Wereldoorlog waarin de verdorven heersende mogendheden elkaar zouden uitmoorden met nucleaire middelen. Daarna zou een nieuwe tijd aanbreken onder leiding van AUM. Over de precieze motieven achter de aanslag op de metro lopen de meningen enigszins uiteen, maar de ideologie past in de boven uiteengezette stelling.

Niet-conventionele middelen

Het valt niet te ontkennen dat gebruik van niet-conventionele wapens goed zou kunnen passen in de strijdmethodes van catastrofale terroristen, voor zover dergelijke middelen door niet-statelijke actoren in te zetten zijn als massavernietigingswapens. Er zijn ook wel aanwijzingen dat Osama Bin Laden pogingen zou hebben ondernomen teneinde dergelijke wapens te verwerven. Tegelijkertijd moet worden vastgesteld dat de op Al Qaeda en zijn geestverwanten te herleiden aanslagen tot nu toe groot dodelijk effect hebben weten te bewerkstelligen met zeer conventionele middelen. Zulke wapens zijn voor aanslagplegers veel makkelijker te verkrijgen en veelal makkelijker te hanteren, terwijl hun uitwerking beter voorspelbaar en beheersbaar is dan in geval van gebruik van niet-conventionele middelen. Bij de Tokiose aanslag werd een niet-conventioneel middel ingezet met de uitdrukkelijke bedoeling veel slachtoffers te maken. Die bedoeling kwam niet uit. Het gebruik van zenuwgas zorgde nationaal en internationaal voor veel opschudding, maar veroorzaakte minder dan tien doden.

Hoe verhouden zich dit precedent en deze overwegingen tot de recente verzending van met miltvuur besmette post? In de Verenigde Staten was men al enkele jaren gewend geraakt aan per post verzonden antraxdreigingen, maar tot voor kort betrof het telkens loos alarm en de dreigingen veroorzaakten weinig onrust. Over de achtergrond van de daders werd niet veel bekend gemaakt, maar ze zouden tenminste voor een flink deel horen tot de betrekkelijk weinig gevaarlijke categorie 'mispunten'. Het is stellig een grimmige verandering ten kwade dat nu dreigbrieven zijn verzonden die werkelijk miltvuursporen bevatten. Die verandering zou des te grimmiger zijn als berichten kloppen dat het gebruikte miltvuur 'geraffineerd' is om het makkelijker inhaleerbaar (en daarmee dodelijker) te maken, of zelfs genetisch gemanipuleerd is. Dat geeft op zijn minst voeding aan de speculatie dat de daders toegang hebben gehad tot materiaal uit professionele wapenvoorraden. En voorlopig grimmigst van al: er zijn inmiddels door deze achterbakse aanslagen drie doden te betreuren, en de verwachting is dat het aantal nog kan toenemen.

Tegelijkertijd demonstreert een vergelijking van de miltvuuraanslagen met de aanslagen van 11 september vooral zeer opvallende verschillen. In dodelijkheid stellen de miltvuurbrieven tot nu toe nauwelijks iets voor in vergelijking met de septemбераanslagen. Ze zijn ook lang niet zo theatraal, 'filmbaar' als de aanslagen op New York en Washington van 11 september. Het schrik-effect is niet overdonderend maar sluipend. Als ze blijven aanhouden kunnen ze wel veel schade toebrengen aan het vertrouwen van burgers in het vermogen van de overheid om voor hun veiligheid te zorgen. Hun effect is vooral psychologisch, en past zo bezien eerder in de klassieker versies van terrorisme. Als er Al Qaeda-leden achter zitten, dan hebben die met deze aanpak in elk geval een heel andere weg ingeslagen dan ze gewend waren. Dat valt op zich zeker niet uit te sluiten, maar bepaalde alternatieve verklaringen zijn ook niet ongerijmd. Het is opvallend hoe vooral onderdelen van de federale Amerikaanse overheid doelwit lijken te zijn van 'echte' miltvuurbrieven. Ontregeling van de federale overheid is een verklaard doel van bepaalde extreem-rechtse, potentieel gewelddadige groeperingen binnen de Verenigde Staten. Onderzoeksjournalisten en wetenschappelijke onderzoekers wijzen al enige tijd op de belangstelling voor niet-conventionele middelen in deze kringen. Tot nu toe is echter steeds verondersteld dat de ambities hier veel verder reikten dan de technische mogelijkheden. Daarnaast leeft ook hardnekkig een theorie dat Irak als marionettenspeler achter de miltvuurbrievencampagne zou kunnen zitten. Voorlopig is er over deze kwestie vooral veel onduidelijk.

Tot slot een kanttekening over de loos alarm brieven. Hier gaat het om een klassiek, hoogst onaangenaam nevenverschijnsel van terreuraanslagen. Publieksvoorlichting is in de huidige, ongewoon onzekere context noodzakelijk. Dat maakt het echter tegelijkertijd onmogelijk het beste middel tegen nepaanslagen in te zetten, namelijk: ze buiten de publiciteit houden.

Conclusies/slotstellingen

De aanslagen van 11 september horen in een reeks catastrofale terreurdaden die tenminste tot de jaren tachtig is terug te voeren. Ze wijken af van wat in gangbare termen als klassiek terrorisme wordt aangeduid, maar ze vormen anderzijds geen heel nieuw fenomeen. Plegers van catastrofale aanslagen beschouwen zichzelf als verwickeld in een totale oorlog met een immorele vijand met wie niet te onderhandelen valt. President Bush heeft door zijn oorlogsverklaring aan het terrorisme kort na de septemбераanslagen het zelfbeeld van zijn tegenstanders bevestigd. Aan deze nieuwe situatie zitten allerlei aspecten die nader doordacht moeten worden. Ik noem er een paar tot slot: is het concept van terrorisme nog van toepassing op catastrofale aanslagen, of gaat het hier om een nieuw soort totale oorlogvoering tussen vijanden die in klassiek militaire termen volstrekt ongelijkwaardig zijn (asymmetrische oorlogvoering)? Hoe zit het juridisch met een verklaarde oorlog tussen een staat/coalitie van staten en een niet-statelijke organisatie/netwerk van organisaties? Wat zijn de consequenties van de toch nieuwe omstandigheid dat de machtigste staat ter wereld zo uit te dagen blijkt door een netwerk van terroristische cellen? Hoe valt hun compromisloze strijd te beslechten? Valt er iets te doen aan de voedingsbodems voor catastrofaal terrorisme? Het zijn, in elk geval voorlopig, veel vragen die nog op een antwoord wachten.

Dr. M. van Leeuwen is als plaatsvervangend hoofd onderzoek verbonden aan het Nederlands Instituut voor Internationale Betrekkingen 'Clingendael' te Den Haag